

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERĐİŐİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research

Cilt: 14 Sayı: 79 Ağustos 2021 & Volume: 14 Issue: 79 August 2021

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

DEMOKRASİ YOLUNDA KIRGIZİSTAN VE BÖLGEDEKİ TARİHİ ROLÜ*

KYRGYZSTAN ON THE ROAD TO DEMOCRACY AND HISTORICAL ROLE IN THE REGION

Cengiz BUYAR**

Öz

İlk defa M.Ö. 201 yılında yazılı kaynaklarda haklarında bilgi verilen Kırgız Türkleri, tarihte çeşitli siyasi organizasyonlar ve devletler teşkil etmişlerdir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsız Kırgız Cumhuriyeti devleti kurulmuştur. Bağımsızlık sonrası süreçte devlet tarafından ortaya koyulan siyasi söylemler ve uygulamalar ile Kırgızistan, Orta Asya'nın en demokratik ülkesi olarak anılmaya başlanmıştır. Kırgızistan coğrafyası tarihten günümüze ticaret yollarının üzerinde bulunan, merkezi Asya'da doğudan batıya geçiş noktasını teşkil eden jeostratejik ve jeopolitik olarak önemli bir konuma sahiptir. Bununla birlikte zengin yeraltı maden ve enerji kaynakları, ülkenin modern dünyadaki önemini daha da arttırmaktadır. Geçmişte İpek Yolu'nun kazandırdığı önem gibi günümüzde de aynı güzergâh üzerinde planlanan *Tek Kuşak Tek Yol* projesi Kırgızistan'ın jeopolitik önemini yeniden arttırmıştır. Bu bağlamda gelecekte de bu jeopolitik ve jeostratejik önemin devam edeceği söylenebilir. Orta Asya bölgesinin jeopolitik ve jeostratejik durumu, büyük enerji kaynakları ve zengin yeraltı madenlerinin varlığı nedeniyle rekabetin hızla şiddetlendiği süreçte önemi gittikçe artan Kırgızistan, büyük güçlerin bölge ve ülkedeki etkilerini dengelemek amacıyla dış politika yaklaşımında sürekli olarak çok yönlü dış politika ilkesini korumaya gayret etmektedir. Bu çalışmada bağımsızlık sonrası Kırgızistan'ın siyasi, sosyo-kültürel gelişimi ve bu tarihi süreçte bölgedeki rolü ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, demokrasi, Orta Asya, jeopolitik, Türkiye, Rusya, Çin.

Abstract

The Kyrgyz Turks, who were informed about them in written sources for the first time in 201 BC, formed various political organizations and states in history. With the disintegration of the Soviet Union, the independent state of the Kyrgyz Republic was established on August 31, 1991. With the political discourses and practices put forward by the state in the post-independence period, Kyrgyzstan has begun to be called the most democratic country in Central Asia. The geography of Kyrgyzstan has an important geostrategic and geopolitical position, which is on the trade routes from history to the present, and which constitutes the transition point from east to west in central Asia. However, rich underground mines and energy resources increase the importance of the country in the modern world. The One Belt One Road project, which is planned on the same route today as the Silk Road gained in the past, has increased the geopolitical importance of Kyrgyzstan again. In this context, it can be said that this geopolitical and geostrategic importance will continue in the future. Kyrgyzstan, whose importance has become more and more important in the process of rapidly intensifying competition due to the geopolitical and geostrategic situation of the Central Asian region, the presence of large energy resources and rich underground mines, constantly strives to maintain the multi-faceted foreign policy principle in its foreign policy approach in order to balance the effects of the great powers in the region and the country. In this study, the political, socio-cultural development of Kyrgyzstan after independence and its role in the region in this historical process will be discussed.

Keywords: Kyrgyzstan, democracy, Central Asia, geopolitical, Turkey, Russia, China.

* Bu çalışma 4rd Congress of the Human and Social Science Researches adlı kongrede aynı adla sunulan bildirinin geliştirilmiş ve düzenlenmiş halidir.

** Doç. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Tarih Bölümü. ORCID: 0000-0002-0549-4463, cengiz.buyar@manas.edu.kg

1. GİRİŞ

Kırgız Türkleri ile ilgili ilk bilgiler M.Ö. 201 yılındaki olaylar vesilesi ile Çin tarihçisi Sıma Çyan tarafından yazılan Tarihi Hatıralar adlı çalışmada yer alır. Bu kaynakta Kırgızların, Hun şanyüü Mo-tu (Mete Han) tarafından M.Ö. 201 yılında hâkimiyet altına alınmasından bahsedilir. Han sülalesi (M.Ö. 206 - M.S. 220) dönemine ait kaynakta Kırgız adının Ge-K'un, Kie-kun şeklinde yer aldığı görülür. Kaynakların kaleme alındığı dönemlere göre Kırgız adının değişik şekillerde yazıldığı görülür. Eski Türk yazıtlarında Kırgızlar ile ilgili tarihi olaylara bağlı olarak çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Türkçe yazıtlarda Kırgız adının genel olarak Kırkız şeklinde yazıldığı görülmektedir. Bunun yanında Arapça kaynaklarda Hırkız, Farsça kaynaklarda Hırhız veya Kırkız, diğer Türkçe kaynaklarda Kırgız, Kırkız şeklinde geçmektedir. Kırgız adının anlamı ile ilgili de bilim dünyasında çeşitli görüşler bulunmakla birlikte genel kanaat kırk sembolizmi ve buna bağlı bilgilerden hareketle Kırgız adının kırk boy anlamına geldiği şeklindeki görüş ön plana çıkmaktadır. (Kıldıroğlu, 2017: 28 vd).

Kırgız tarihi ana çizgileriyle, Hunlar, 1.-5. yüzyıllar arasında Kırgızlar, Türk Kağanlığı dönemi, Yenisey Kırgızları, Uygur devleti, Kırgız Kağanlığı, Karahanlılar, Haydu devleti, Moğol devleti, Timurlular, Kırgız-Kalmak mücadeleleri, Cungan Hanlığı ile ilişkiler, Hokand Hanlığı, Rus Çarlığı ve Sovyet dönemi, 1991 sonrası bağımsız Kırgızistan konu başlıkları ile ele alınmaktadır (Buyar, 2017: 48).

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkistan bölgesi, Ruslar tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. 1864'te Türkistan, Evliya Ata, Çimkent, 1865'te Taşkent Ruslar tarafından işgal edilmiştir. Rus Çarlığı yönetimi tarafından bölgede 1867 yılında Türkistan Genel Valiliği idari yapısı kurulmuştur. Hokand Hanlığı 1868 yılında Rusların kontrolü altına girmiştir. 19 Şubat 1876'da Ruslar, Hokand Hanlığı'nın varlığına resmen son vermiştir. Hanlığın toprakları Fergana Bölgesi şeklinde adlandırılarak Türkistan Genel Valiliği'ne bağlanmıştır (Buyar, 2017: 74-76).

Rusların Türkistan bölgesini işgalinden sonra burada uyguladıkları işgal, sömürü ve asimilasyon politikalarına karşı ayaklanmalar olmuştur. 1898 yılındaki Andican ve 1916 yılındaki Ürkün ayaklanması bunların en büyükleridir. Bu ayaklanmaların başlıca sebepleri arasında, çok kalabalık Rus göçmenlerin bölgeye getirilmesi ve en verimli arazilerin onlara tahsis edilmesi, yerli halkın kendi topraklarından başka bölgelere göç ettirmeye çalışılması, yerli halktan yüksek vergilerin alınması, halka sistematik hakaretlerin yapılması ve bölgedeki Rus yöneticilerin halka karşı adaletsiz uygulamalarıdır. Halkı ayaklanmaya sevk eden son sebep de Çar tarafından, Birinci Dünya Savaşı için bölge halkının askere alınma emrinin verilmesi gelmektedir. 1916 yılındaki bu ayaklanma Rus ordusu tarafından çok acımasız bir şekilde bastırılmış ve binlerce Kırgız hayatını kaybetmiştir. Ürkün ayaklanması ve sonrasında yaşanan olaylar Kırgız tarihinde çok trajik olayların yaşanmasına neden olmuştur (Buyar, 2017: 78-79).

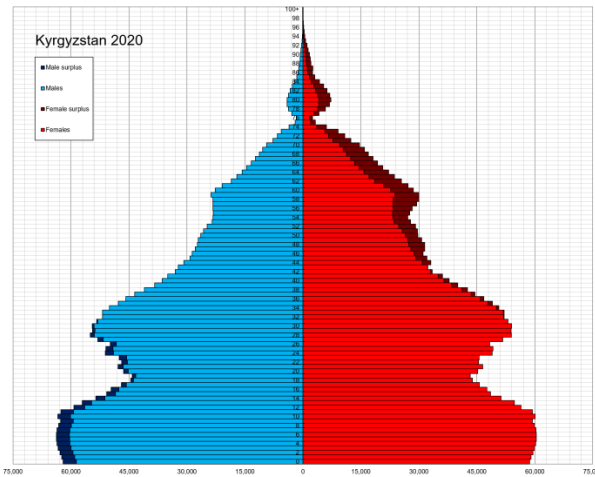
Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin bünyesinde 30 Ekim 1918'de Türkistan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Taşkent merkez olarak kurulmuştur. 30 Aralık 1922'de de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) kurulmuştur. 14 Ekim 1924 tarihinde Kara Kırgız Özerk Oblastı kurulmuş, 1925 yılında Kırgız Özerk Oblastı olarak adı değiştirilmiştir. 1 Şubat 1926 yılında bu özerk devlet, Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak adlandırılmıştır. Daha sonra 5 Aralık 1936 tarihinde ise Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak yeniden adlandırılmış olup 31 Ağustos 1991 tarihine kadar bu ad ile varlığını sürdürmüştür. Ayrıca Kırgızlar 1927 yılına kadar Arap alfabesini kullanmışlardır. 1928-1939 yıllarında Latin, 1939'dan beri de Kiril Alfabesini kullanmaktadırlar (Buyar, 2017: 81-82).

Mihail Gorbaçov tarafından 1985 yılında başlatılan perestroyka yani yeniden yapılanma dönemi sonunda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağılma sürecine girmiştir. 31 Ağustos 1991 yılında Kırgız Cumhuriyeti kurulmuştur. İlk devlet başkanı Askar Akayev (1991-2005), sonra Kurmanbek Bakiyev (2005-2010), geçici başkan Roza Otunbayeva (2010-2011), Almazbek Atambayev (2011-2017), Sooronbay Ceenbekov (2017-2020) devlet başkanlığı görevlerinde bulunmuşlardır. Kırgızistan'da 5-6 Ekim 2020 tarihindeki halk ayaklanması sonrasında devlet başkanı görevinden ayrılmıştır. 10 Ocak 2021 tarihinde yapılan başkanlık seçimi sonuçlarına göre Sadır Caparov devlet başkanı olarak seçilmiştir. 11 Nisan 2021 tarihinde Kırgızistan'da anayasa referandumu yapılmış ve yeni anayasa kabul edilerek tam başkanlık sistemine geçilmiştir.

2. DEMOKRATİK KIRGIZİSTAN YOLUNDA ETKİLİ OLAN SOSYAL, KÜLTÜREL DİNAMİKLER VE MİLLİ KİMLİK

2021 itibariyle Kırgızistan'ın nüfusu 6 milyon 6 yüz bin civarındadır. Kırgızistan nüfusunun yaş oranlarına bakıldığında dinamik bir nüfus yapısının olduğu söylenebilir. Yaş kategorilerine bakıldığında ise genç nüfus oranının hayli yüksek olduğu görülmektedir. Ülkedeki nüfus artış hızı ortalama 1.8 civarındadır. (<http://www.stat.kg/ru/.opendata/category/312/>)

Kaynak:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kyrgyzstan_single_age_population_pyramid_2020.png#/media/

Kırgızistan dışında da çeşitli ülkelerde Kırgızlar yaşamaktadır. Bunların bir kısmı 19. yüzyılın ilk dönemlerine kadar Afganistan, Tacikistan, Özbekistan, Çin ve Türkiye gibi ülkelere göç etmişlerdir ve günümüzde de bu ülkelerde hayatlarını devam ettirmektedirler. Bunun yanında son dönemlerde çalışmak üzere başta Rusya ve Türkiye'ye giden Kırgızların bu ülkelerdeki sayıları da hayli fazladır. Covid-19 pandemisinden önceki yıllarda Rusya'da yaklaşık 8 yüz bin Kırgız işçi göçmen bulunuyordu. Bununla birlikte Kırgızistan'da, başta Türk soylular olmak üzere çok çeşitli etnik gruplara mensup halklar da yaşamaktadır. Bu etnik çeşitliliğin temel sebebi Sovyetler Birliği dönemindeki nüfus politikalarıdır.

Kırgızistan'da Özbek, Rus, Dungan, Uygur, Tacik, Türk, Kazak gibi değişik etnik gruba sahip halklar bulunmaktadır. (<http://www.stat.kg/ru/.opendata/category/312/>) Kırgızistan'ın ilk devlet başkanı Askar Akayev 22 Temmuz 1994 tarihinde demokratik toplum yapısının oluşturulması doğrultusunda Kırgızistan'daki etnik grupların temsil edilmesi, etnik gruplar arasındaki iş birliğinin ve diyalogun geliştirilmesi için Kırgızistan Halkları Asamblesi Derneği'nin kurulmasını onaylayarak ülkede yaşayan etnik grupların kendilerini bir dernek çatısı altında resmî olarak temsil etmelerini sağlamıştır. Böylece bu gruplarla ilgili devlet politikalarının daha organize bir şekilde yürütülmesi amaçlanmıştır. Bu asamble bünyesinde 28 etnik grubun derneği açılmış ve bu derneklere asamble binası içerisinde birer ofis tahsis edilmiştir. (www.assembly.kg)

Demokratik bir devletin inşa edilmesi için bağımsızlık sonrası Kırgız toplum yapısının anlaşılması için çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar çerçevesinde toplum yapısının açıklanması noktasında bazı tasnifler üzerinden değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Bunlar, *Kuzey-Güney dikotomisi*, akrabalık ilişkileri, *boy* ve *etnik* faktörlerdir. (Joldoshov, 2013: 102 vd.) Tanrı dağları coğrafi olarak Kırgızistan'ı doğu batı enleminde ikiye bölmektedir. Bu coğrafi yapı ülkenin kuzeyi ile güneyi arasında doğal bir engel oluşturmaktadır. Bu durumun, halk arasındaki ilişkilere ve etkileşime de ciddi tesir etmektedir. Kuzey bölgesinin tarihsel süreçte konar göçer kültür bölgesi olması, başkent Bişkek'in kuzey bölgesinde yer alması, Sovyet döneminde Ruslarla daha fazla etkileşimde bulunulması; güney bölgesinin ise Fergana bölgesi ve Maverainnehir kültürüyle etkileşimde bulunması neticesinde ortaya çıkan farklılığın izahı için de kuzey güney dikotomisi kullanılmıştır. Kırgızistan'da günümüzde hala boy yapılarının ve farkındalığının korunması da toplumda belirleyici bir faktör olarak ön plana çıkmaktadır. Yine Sovyet dönemi politikaları sonucunda oluşan etnik yapı da Kırgız toplum yapısındaki gelişmelerde dikkate alınması gereken bir faktördür (Beşirli, 2017: 91-111). Kırgızistan'da bilhassa 2010 sonrası süreçte modern dünyaya bağlı olarak toplumda fark edilir değişimlerin olduğu görülmektedir. Bu değişimlere etki eden faktörlerin başında şüphesiz ki siyaset, ekonomi, eğitim, turizm, medya ve din'in geldiği söylenebilir. (Akgöz vd., 2020: 56) Bu faktörlere ve siyasi süreçlere bağlı olarak, demokrasi denemeleri ve otoriterlik arasında gidip gelen süreçlerde Kırgız ulusal kimliğinde de değişimler olmaktadır (Gürbüz, 2012: 133-219).

Bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da geleneksel kültürün canlandırılması doğrultusunda çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmaların bir kısmı doğrudan devlet desteğiyle, bir kısmı dernek ve sosyal kurumlar vasıtasıyla yapılmaktadır. Genel olarak Kırgız halkının bu eğilimi, büyük bir içtenlikle kabul ettiği ve desteklediği de söylenebilir. Bu çerçevede bayrak, arma, milli marş, Manas destanı, geleneksel kıyafetler, milli yemekler geleneksel Kırgız kültürünün sembolü olarak ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında Sovyetler Birliği döneminde unutulmuş veya uygulaması ortadan kalkmış kültürel değerler canlandırılmakta ve uygulanmaktadır. Ailede, çocuk terbiyesinde, evlilik toylarında, iyi (caşkılık) ve kötü (camandık) gün toplantılarında, bayram kutlamalarında geleneksel Kırgız kültürünün uygulanmasına büyük önem verilmektedir. Günümüzde ailedeki küçük çocuklar geleneksel eğitim almak üzere taşradaki dede ve ninelerinin yanına gönderilmekte, evlilik toylarında bölgelere göre değişen örf ve âdetler hassasiyetle yerine getirilmektedir. Yine son dönemde bilhassa kadınlar tarafından milli kıyafetlerin özel günlerde giyilmesine özen gösterilmektedir. 2011 yılından beri halk tarafından 5 Mart kalpak günü olarak kutlanılmaktadır. 2016 yılında 5 Mart resmî olarak kalpak günü ilan edilmiştir. Kalpak artık Kırgızlığın bir göstergesi ve sembolü olarak kabul edilmektedir. Kalpağın, özel günlerde, toplantılarda ve yurtdışı gezilerinde giyilmesi, Kırgız farkındalığının ortaya konması, böylece Kırgızların ve Kırgızistan'ın tanıtımının yapılması gerektiği anlayışı âdeta bir vecibe şekline gelmiştir. Bunun yanında bayramlarda, turistik mekanlarda, özel günlerde kurulan *boz üy* olarak adlandırılan keçe çadır da geleneksel Kırgız kültürünün temsilinde ve geleceğe aktarılmasındaki önemli unsurlardan biri haline gelmiştir. Bunun yanında 3 Mart Kırgız bayrağı günü, 18 Aralık da Kırgız milli marşı günü olarak ilan edilmiş olup bu günlerde bu sembollere ithafen çeşitli programlar düzenlenmektedir. Bütün bunlar Kırgız milli kimliğinin pekiştirilmesindeki değerler olarak ön plana çıkmaktadır. Bunların yanında Kırgız toplumunda demokrasi söylemleriyle birlikte modern ve geleneksel arasında son yıllarda bir zıtlık ve çatışmanın da ortaya çıktığı söylenebilir. Bu noktada günümüzde demokrasi ve modernizme karşı gelenekselin teorik ve pratikte ön plana çıktığı da görülmektedir. Ancak bunun ilerleyen yıllarda değişeceğini söylemek mümkündür.

2012 yılında Türk Konseyi toplantısında, düzenlenmesi kabul edilen Dünya Göçmen Oyunları programı ilk defa 2014 yılında, Kırgızistan'da yapılmıştır. Daha sonra 2016 yılında ikincisi, 2018 yılında da üçüncüsü düzenlenmiştir. Bu oyunlar Türk halklarının geleneksel oyunlarının ve kültürünün yeniden canlandırılması için yeni bir alan açmıştır. Bununla birlikte 2018 yılında Kırgızistan'ın Kırçın yaylasında düzenlenen oyunlar, bütün Kırgız halkında büyük bir heyecan ortaya çıkarmış, somut değerler üzerinden Kırgız milli kimliğinin şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Kırgızistan'da milli kültürün somut değerler üzerinden popülaritesinin arttırılarak yaygınlaştırılması ve benimsetilmesi yolundaki çalışmaların son dönemde hayli etkili olduğu söylenebilir (Bkz. Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları, I, II, III: 2015, 2018, 2019).

3. DEMOKRASİ YOLUNDA YÖNETİM DENEMELERİ VE YÜKSELEN STRATEJİK ÖNEM

Kırgızistan coğrafyası tarihten günümüze jeostratejik ve jeopolitik olarak önemli bir konuma sahiptir. Zengin yeraltı maden ve enerji kaynakları, bu bağlamda ülkenin modern dünyadaki önemini daha da arttırmaktadır. Coğrafya temelli tarih anlayışından da hareketle Kırgızistan, burada kurulan devletlerin birer devamı olarak kendisini konumlandırmaktadır. Geçmişte İpek Yolu'nun kazandırdığı önem gibi günümüzde de aynı güzergâh üzerinde planlanan Tek Kuşak Tek Yol projesi Kırgızistan'ın jeopolitik önemini yeniden arttırmıştır. Bu bağlamda gelecekte de bu jeopolitik ve jeostratejik önemin devam edeceği söylenebilir.

Kırgızistan bağımsızlık sonrasında idarî teşkilatlanma çalışmalarını yürütürken yerel yönetimleri Sovyetler Birliği modeline göre teşkilatlandırmıştır. Kırgızistan üniter bir devlet yönetimi sistemine sahiptir. 2005, 2010 ve 2020 yıllarında halk ayaklanmaları olmuş ve bunların neticesinde de ülkedeki yönetim sisteminde değişiklikler olmuştur. Ülkede 1991-2005 arası başkanlık, 2005-2010 yılları arasında yarı başkanlık, daha sonra da parlamenter yönetim sistemi uygulanmıştır. 5-6 Ekim 2020'deki halk ayaklanmasından sonra yönetim sistemi tartışmaları yeniden başlamış ve devam etmektedir. Bununla birlikte 11 Nisan 2021 tarihinde yapılan referandumdan sonra Kırgızistan tam başkanlık sistemine geçmiştir. (<https://shailoo.gov.kg/ru/ReferendumReferendum/zakon-naznachenii-referenduma3/>) 2021 yılında yapılması planlanan milletvekili seçimleriyle birlikte bu konuda yeni düzenlemelerin yapılması planlanmaktadır.

"Orta Asya bölgesi Halford Mackinder'in "heartland" alanı ve Rus jeopolitik okulunun "Avrasya" anlayışının ayrılmaz bir parçası olup kıta hegemonyasının oluşturulması veya sınırlandırılması bakımından stratejik bir önem taşımaktadır." (Çotayev, 2017: 321). Bu doğrultuda Kırgızistan 1991 yılından günümüze, bölgedeki ilişkiler ve dengeleri göz önünde bulundurarak, hem kendi hem bölge hem de bölgede hâkim olmaya çalışan büyük devletlerin menfaatlerini dikkate alarak denge politikası yürütmeye çalışmaktadır.

"Kırgızistan dış politikası, anayasa ve yasalar doğrultusunda devlet başkanı tarafından belirlenir. Kırgız dış politikasının uygulanması devlet başkanı denetimi altında Cogorku Kenes yani Parlamento, hükümet, bakanlıklar ve diğer devlet kurumlarının önerilerini göz önünde bulundurarak Dışişleri Bakanlığı tarafından gerçekleştirilir." 15 Eylül 1997 tarihli Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kararnamesi'ne göre, "Dışişleri Bakanlığı devlet dış politikasının bir bütün olarak takip edilmesi ve dış politika stratejilerinin hazırlanması ve uygulanması bakımından koordinasyonu sağlamakla görevli bir organ niteliğini taşımaktadır" (K.C. Dışişleri Bakanlığı, 2002: 2).

Kırgız Cumhuriyeti'nin dış politikasında Rusya, Çin, ABD, Türkiye ve Almanya'nın yerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Son dönemde Çin, Rusya ile bölgede aynı birlikler içerisinde yer alarak bölgedeki varlığını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmeye gayret etmektedir. Bu birliklerin başında Şanghay İşbirliği Örgütü gelmektedir. (<http://rus.sectso.org/>)

Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında bölgede etkin bir uluslararası politika yürütmeye başlamıştır. Kırgızistan, ABD ilişkileri uzman yetiştirilmesi ve maddi desteklerle başlamış, daha sonra güvenlik antlaşmaları ile devam etmiştir. ABD, Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) ve diğer resmi ve sivil toplum organizasyonları üzerinden Kırgızistan'a birçok yardım yapmıştır. Bu yardımların büyük kısmının demokratik reformlar, toplumsal kurumların ve serbest piyasa ekonomisinin geliştirilmesine yönelik olduğu görülmektedir. ABD'deki 11 Eylül 2001 olayları sonrasında Kırgızistan'ın Manas Havaalanı yanında Afganistan'daki Amerikan birliklerine lojistik destek sağlamak üzere Gansi Askeri Hava üssü açılmış, kapatıldığı 3 Haziran 2014 tarihine kadar Kırgızistan'da ve bölgede büyük tartışmalara neden olmuştur. Bu askeri hava üssü daha sonra bölgede ABD ile Rusya arasındaki güç ve hâkimiyet mücadelesinin bir sembolü haline gelmiştir. Bu transit üssün kapatılmasından sonra Kırgızistan ile ABD ve Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkilerin temposunun düştüğü söylenebilir.

Kırgızistan'ın, bölgede önemli bir aktör olan Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkileri büyük oranda ekonomik ilişkiler, güvenlik ve altyapı destekleri üzerinden devam etmektedir. Bu bağlamda Tek Kuşak, Tek Yol projesi Orta Asya devletleri ile Çin arasındaki ekonomik ilişkilerin sürdürülebilirliği ve geleceğe yönelik, Çin'in devlet olarak en üst düzeyde desteklediği bir projedir. (Filiz, 2020: 117-133) Bu

çerçevede Çin, Kırgızistan'daki birçok yol ve alt yapı çalışmalarını kendi şirketleri ile yürütmektedir. Kırgızistan'ın en fazla ithalat yaptığı ve dış borcunun olduğu ülke de Çin Halk Cumhuriyeti'dir.

Kırgızistan'ın Rusya ile olan ilişkileri tarihsel arka plan çerçevesinde devam etmektedir. Bilhassa 2010 sonrasında ve 2014'te ABD üssünün kapatılmasından sonra Kırgızistan'daki dış siyasetin yönü Rusya'ya yönelmiştir. Bağımsız Devletler Topluluğu, Avrasya Ekonomik Birliği, Kolektif Güvenlik Antlaşması ve Gümrük Birliği organizasyonları ile birlikte Rusya bölge ülkeleri ile olan ilişkilerini çok hızlı bir şekilde ilerletmiştir. Son dönemde bu ilişkilerin ileri düzeydeki entegrasyon süreçleri şeklinde devam ettirilmesi doğrultusunda çalışmalar yürütülmektedir. Bununla birlikte olaylara ve gelişmelere bağlı olarak bölge ülkelerinin uluslararası politikalarında beklenmedik değişikliklerin olduğunu da belirtmek gerekir.

Kırgızistan'ın çevresindeki ülkelerle ilişkilerinin, iyi komşuluk ilişkileri, problemlerin ortadan kaldırılması, ekonomik ve siyasi iş birliklerinin geliştirilmesi çerçevesinde geliştiği söylenebilir. Bilhassa son dönemde Kırgızistan ve Özbekistan arasında sınırların netleştirilmesi çerçevesinde karşılıklı çalışmalar yürütülmektedir. Avrasya Gümrük Birliği'ne katıldıktan sonra oluşan meselelerin ortadan kaldırılması çerçevesinde Kazakistan ile sınır ilişkileri protokollerinin netleştirilmesi doğrultusunda da çalışmalar yapılmıştır. Kırgızistan, Özbekistan'dan gaz, Kazakistan'dan ise petrol ithal etmektedir. Bu bağlamda Kırgızistan'ın enerji güvenliği ve devamlılığı açısından komşularına bağımlılığı bulunmaktadır. Bunun yanında Kırgızistan, Özbekistan ve Kazakistan'ın su ihtiyacını karşılamaktadır.

Türkiye, Kırgızistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülkedir. İki ülkenin ortak tarihi, kültürel, etnik bağlara sahip olması, ilişkilerin hızlı gelişmesini sağlamıştır. Daha ilk yıllardan itibaren hemen her alanda iş birliği yapılmaya başlanmış olup bu iş birlikleri hala devam ettirilmektedir. Türk Konseyi, Türk Parlamenterler Birliği (TÜRKP) gibi örgütlerle üst düzey çalışmalar yürütülmektedir. Başkent Bişkek'te bulunan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi iki ülke arasında eğitim alanındaki en büyük işbirliği projelerinden birini teşkil etmektedir. Üniversite şu an Kırgızistan'daki uluslararası değerlendirme kriterlerine göre hemen her alanda ilk sırada yer almaktadır. Bunun yanında Türkiye, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) vasıtasıyla Kırgızistan'daki altyapı ve diğer desteklerini devam ettirmektedir. Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) da Kırgızistan'da aktif olarak çalışmalar yürütmektedir. Genel itibarıyla Türkiye'nin Kırgızistan ile yürüttüğü ilişkiler kardeşlik ve dostluk temelinde devam etmektedir. Türkiye'nin Kırgızistan ile olan ilişkileri hemen hemen bütün kurumların karşılıklı işbirliği antlaşmaları çerçevesinde gelişerek ilerlemektedir. Gelecekte bu ilişkilerin çok daha ileri seviyelere ulaşacağı öngörülebilir. 1991'den günümüze bakıldığında bu süreçte Türkiye'nin Kırgızistan'a, devlet teşkilatının yapılandırılması, kurumların geliştirilmesi ve sosyal yapının demokratik değerler doğrultusunda geliştirilmesi için aralıksız bir şekilde ve tam destek verdiği söylenebilir.

4. SONUÇ

Kırgız devlet geleneği M.Ö. 201 yılından başlatılmaktadır. Bu tarih Kırgızların yazılı kaynaklarda ilk defa anıldığı tarihtir. Yine bu tarih Kırgız devlet teşkilatının temellerinin bu kadar eskiye dayandığı teorisi, anlayışı ve ideolojisinin temelini teşkil edilmektedir. Kırgızlar bu tarihten 1991 yılında bağımsız devletlerine kavuşana kadarki süreçte çeşitli devlet ve yönetim tecrübeleri yaşamışlardır. Bütün bunlar Kırgız toplumun toplumsal kimliğinin ve bilincinin de şekillenmesinde etkili olmuştur. Kırgızistan'daki hükümetler, devlet başkanları ülkenin bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren demokratik bir devlet yapısının kurulması doğrultusunda istekli veya isteksiz çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Bu süreçte çok çeşitli faktörler bu çalışmaların istenilen derecede başarılı olmasına engel olmuştur. Bu denemeler devam etmektedir.

Orta Asya bölgesinin jeopolitik ve jeostratejik durumu, büyük enerji kaynakları ve zengin yeraltı madenlerinin varlığı nedeniyle rekabetin hızla şiddetlendiği süreçte önemi gittikçe artan Kırgızistan, büyük güçlerin bölge ve ülkedeki etkilerini dengelemek amacıyla dış politika yaklaşımında sürekli olarak çok yönlü dış politika ilkesini korumaya gayret etmektedir. Bunun yanında Orta Asya ülkelerinin günümüzde ortak problemleri bulunmaktadır. Bunların başında güvenlik, enerji, su, ekonomi gelmektedir. Bu problemler bölge ülkelerinin iç ve dış siyasetlerinin belirlenmesinde temel rolü oynamaktadır. Tarihten beri devam eden jeostratejik rolü her geçen gün artan Kırgızistan da bu çerçevede dengeli ve çok yönlü bir dış politika yürütmeye çalışmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKGÖZ, E. vd., (2020). "Kırgızistan'da Sosyal Değişimi Etkileyen Faktörler", Türk Yurdu, S. 394, Ankara.
- BEŞİRLİ, H., (2017). "Kırgızistan'ın Sosyal ve Kültürel Yapısı", Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi Siyaset, Bişkek.
- BUYAR, Cengiz, (2017). "Kırgız Tarihi (Başlangıcından 1991 Yılına Kadar)", Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset, Ed. Cengiz Buyar, Bişkek.
- ÇOTAYEV, Z., (2017). "Kırgızistan'ın Dış Politikası: Deven Eden ve Değişen Eğilimler", Kırgızistan: Tarih-Toplum Ekonomi Siyaset, Ed. Cengiz Buyar, Bişkek.
- FİLİZ, Taner, (2020). "Çin'in Küresel Tek Kuşak Tek Yol Girişiminde Türkiye'nin Konumu Üzerine Bir İnceleme" Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt. 2 Sayı. 2.
- GÜRBÜZ, Y. Emre, (2012). "Demokrasi ve Otoriterlik Sarkacında: Kırgızistan," Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri: Türk Dilli Halklar - Türkiye ile İlişkiler, c. I, ed. Ayşegül Aydıngün, Çiğdem Balım, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi (AKM).
- JOLDOSHOV, Altynbek, (2013). "Kabilecilik, Bölgecilik ve Etnisite, Kırgız Kimliği Üzerine Çalışmalar", Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi, Cilt 8, Sayı 15.
- K.C. Dışişleri Bakanlığı, (2000) Razdeleniye polnomoçiy v mejdunarodnih otnoşeniyah (Dış İlişkilerin Yürütülmesinde Yetki Dağılımı Hakkında Yönetmeliği), Bişkek.
- KILDIROĞLU, Mehmet, (2017). "Kırgız Adının Anlamı", Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset, Ed. Cengiz Buyar, Bişkek.
- Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları I, (2015). editör: A. Mokeyev, F. Unan, O. Karatayev, O. Yorulmaz, C. Alımbayev, C. Buyar, Bişkek.
- Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları II, (2018).editör: Cengiz Buyar, Fahri Unan, Anarkan Kasmaliyeva, Bişkek.
- Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları III, (2019).editör: Cengiz Buyar, Mehmet Türkmen, Nurdin Useev, Bişkek 2019.

İnternet Kaynakları

- URL-1: www.assembly.kg
- URL-2: <http://rus.sectesco.org/>
- URL-3: <http://www.stat.kg/ru/opendata/category/312/>
- URL-4: <https://shailoo.gov.kg/ru/>
- URL-5: <https://shailoo.gov.kg/ru/ReferendumReferendum/zakon-naznachenii-referenduma3/>
- URL-6: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kyrgyzstan_single_age_population_pyramid_2020.png#/media/